

Таким чином названі вище елементи системи лісоуправління і повинні стати першочерговими об'єктами економічних і структурних реформ в Україні.

Четвертий етап повинен стати етапом інституційного будівництва, основою якого повинна бути національна лісова політика, яка б взяла на себе такі зобов'язання:

- розробку різноманітних форм володіння і користування лісами та лісовими землями на основі чіткої специфікації прав власності;
- приведення організаційно-правової бази (формальних інститутів) до загальноприйнятих в розвинених країнах норм – коли вони набувають фіксованого виразу, володіють механізмами захисту, їх дія носить автоматичний характер;
- пошук ефективних інституційних моделей, в яких державні повноваження відокремлені від господарських функцій та розвиток ринкових відносин стимулює раціональне лісокористування.

В цілому процес реформування лісоуправління України повинен включати наступні етапи:

- злам існуючого інституційного каркасу;
- формування і затвердження нових формальних обмежень;
- та нормалізація інституційного простору.

Для успішного здійснення процесів перетворень, результатом яких повинно стати формування міцного інституційного фундаменту, необхідно, щоб в їх основі лежав всесторонній аналіз і розробка різних варіантів реформ.

Література

1. North D.C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press, 1990.
2. Полтерович В.М. На пути к новой теории реформ. – М.: ЦЭМИ РАН, 1999.
3. Петров А.П. и др. Экономические основы организации хозяйственного расчета в лесном хозяйстве. Учебное пособие. Пушкино, ВИПКЛХ, 1990.
4. Капелюшников Р.И. Где начало того конца? (к вопросу об окончании переходного периода в России)// Вопросы экономики, 2001, № 1.
5. Pearce P. Introduction to Forestry Economics. – Vancouver: University of British Columbia Press, 1995. – 226 p.
6. Лісовий кодекс України. – Львів. – 1995. – 33 с.

УДК 330.15:630:334

Аспір. С.І. Піхур¹ – Інститут регіональних досліджень НАН України

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Проведено аналіз здійснення підприємницької діяльності в лісовому господарстві, правовий стан підприємств лісового господарства, розглядаються шляхи покращення діяльності підприємств та вносяться пропозиції щодо можливих змін у структурі управління лісовим господарством.

Ключові слова: підприємницька діяльність, лісові ресурси, лісова галузь, приватизація лісу

¹ начальник відділу "ІСТ – Захід"

Features of development of business in forestry

The analysis of enterprise activity in forestry is conducted, the route of improvement of activity of firms of a complex are esteemed and the proposals about in control of forestry are born.

Keywords: enterprise activity, forest resources, forest branch, and forest privatization.

Ступінь та рівень соціального та економічного розвитку суспільства перебуває в прямій залежності від ступеня та розвитку підприємництва. Суспільство, в якому підприємницька ініціатива не заохочується, або повністю придушується розвивається повільніше або навіть деградує. Досвід останніх десятиріч показує, що такі суспільства не можуть ефективно використовувати природні ресурси, які їм належать, а часто виступають як постачальники сировини для більш розвинених суспільств. Власне підприємницька діяльність проявляється в пошуку і впровадженню інновацій, позитивному ставленні до змін, здатністю швидко пристосуватися та відповідним чином на них відреагувати, мінімалізації бюрократичних процедур всередині організації. Власне підприємець ставить за мету отримати максимально можливий ефект з суспільного блага, яким він володіє.

Незважаючи на певні розбіжності у трактуванні змісту підприємництва, всі дослідники підкреслюють його винятково велике значення для економічного зростання країни, чи окремої галузі. Достатньо навести приклади тієї уваги, що приділяються підприємництву в постіндустріальних теоріях, наприклад, У. Ростоу, характеризуючи фактори економічного зростання, надавав особливого значення схильності людей до підприємницької ініціативи. Саме завдяки підприємництву впроваджуються інновації та матеріальні удосконалення. Р. Арон пов'язував зростання з дією факторів, що виражають раціоналізацію, притаманну індустріальному суспільству: дух науковості, дух економічного розвитку, дух прогресу, дух раціоналізованого управління та демократії. (1) Можна стверджувати, що на сьогодні в Україні ці фактори виражені досить слабо, а в окремих галузях економіки, в тому числі в лісовому господарстві, практично відсутні. Якщо вести мову про вітчизняні дослідження підприємницької діяльності в лісовому господарстві, то, зокрема в Україні потрібно відзначити праці таких науковців, як І.М. Синякевич, Ю.Ю. Туниця, О.І. Фурдичко

Здійснюючи аналіз підприємницької діяльності, апріорі зазначаємо, що вона може здійснюватися за певних умов. Дана діяльність вимагає насамперед наявності у суб'єкта господарювання певних прав і свобод для здійснення самостійної діяльності. По друге, важливою умовою виступає узаконене право власника на природний ресурс, який експлуатується, на засоби виробництва, продукт і доход, що виникає внаслідок підприємницької діяльності, відповідно на власника будуть покладатися всі обов'язки щодо використання даних суспільних благ. По третє, підприємництво можливе лише за конкурентно – ринкового механізму господарювання, чого на сьогоднішній день у лісовій галузі не має. Основними функціями підприємця стають послі-

довні кроки його діяльності: мобілізація матеріальних, інформаційних, інтелектуальних, фінансових та інших ресурсів, безпосередня організація інноваційної діяльності й подальший невпинний пошук. На відміну від діяльності державних підприємств, підприємницька діяльність приватних підприємств має такі особливі властивості.

Значно вищий рівень економічної незалежності та господарської самостійності у виборі напрямків діяльності, формуванню виробничих програм, виборі постачальників та споживачів. Водночас приватне підприємство стає більш вразливіше на всі зміни, відповідно зростає залежність від загальної ринкової кон'юнктури, інформації, глобальних процесів.

Також в такому підприємстві прибуток є на першому місці, всі інтереси та кроки підприємства спрямовані на його досягнення та максимілізацію. Власне, стосовно лісової галузі тут виникає небезпека використання природного ресурсу лише з метою отримання максимуму прибутку. Тут важлива роль законодавця, який повинен встановити чіткі обмеження та нормативи щодо відтворення і використання лісових ресурсів, спрямувати приватне підприємство на шлях неекстенсивного розвитку, а інтенсивного. Що стосується державних підприємств, які виступають лісокористувачами, то назвати їх суб'єктами підприємницької діяльності, навіть попри наявність формальних ознак підприємництва, не можна. В державних лісах України ведення лісового господарства здійснюють 276 спеціалізованих підприємств (держлісгоспи, лісомисливські господарства, заповідники, національні парки). Такі підприємства функціонують у режимі комплексного підходу до ведення господарства, який передбачає отримання максимально можливої кількості деревини, технічної та харчової сировини при умові примноження і збереження захисних та корисних властивостей лісу.

Як бачимо, в даному випадку ставиться на перше місце максимально можливе отримання деревини, а лише потім – збереження ресурсів. На сьогодні структурні підрозділи цих підприємств виконують певні різноманітні роботи, які не те що доцільно, а просто нагально необхідно виконувати різним юридичним особам, одні з яких будуть суб'єктами господарської діяльності, інші державними підприємствами. Тому що, на сьогоднішній день класичним рудиментом планової економіки є виконання одним господарюючим суб'єктом лісовідновлюючих, лісоохоронних, лісозаготівельних та лісодозвільних функцій. Як правило, структури одного підприємства контролюють одне одну, стежать за дотриманням вимог чинного законодавства (в тому числі екологічного) і приймають виконану роботу (зокрема, лісовідновлюючі роботи).

На сьогоднішній день зі всією відповідальністю можна сказати, що ні в одній країні світу з розвиненою ринковою економікою (виняток Росія) не існує державного органу, який одночасно керує лісовим промисловим бізнесом (мається на увазі продаж лісу, який здійснюють державні лісгосподарські підприємства), контролює екологічні норми його ведення, та управляє лісом, який знаходиться в державній власності.

Як приклад наведемо досвід зарубіжних країн, в яких є лісопромисловий комплекс. У США федеральними лісами (і тільки ними) керує федераль-

на лісова служба в складі департаменту сільського господарства. Ні на федеральному рівні, ні на рівні штатів, у США не існує органів, які поєднують управління лісами і лісопромисловою діяльністю. Канада, будучи федерацією, своєю Конституцією делегувала всі функції (повноваження) щодо управління природними ресурсами, в тому числі і лісовими ресурсами, виключно провінціям, де в складі провінційних урядів є органи, що керують тільки лісом, а не лісовим бізнесом. У всіх провінціях, за виключенням Британської Колумбії, управління лісами поєднано з управлінням іншими природними ресурсами в одному державному органі. У Фінляндії і приватними, і державними лісами управляє Міністерство сільського і лісового господарства, а інтереси лісового бізнесу (лісокористувачів) відстоює Асоціація лісової промисловості, яка не є державною структурою, Асоціація представляє інтереси більше сотні фінських компаній, які складають у сукупності 95 відсотків всієї деревообробної та лісозаготівельної промисловості. Аналогічне розподілення влади над лісами і по регулюванню деревообробної та лісозаготівельної промисловості є в Швеції, Норвегії, та й у всіх європейських країнах, включаючи країни Балтії.

Обов'язковий розподіл функцій щодо управління лісами (державницькі функції), господарських (лісовинищування, лісовідновлення) та лісового бізнесу (підприємницької діяльності в лісовому господарстві) є аксіомою ринкової економіки. Такий порядок існує у переважній більшості розвинених країн. Управління лісами з боку держави (державних органів) є тим правовим полем, де встановлюються правила взаємодії держави і лісового бізнесу, яким держава управляє виключно індикативними методами.

Особливістю функціонування природних монополій, в тому числі і лісового господарства, в Україні є те, що більшість монополістів залишилися державними підприємствами, які працюють не тільки на природно – монопольному, а й на потенційно конкурентних ринках. Тому першим кроком реформування природної монополії має стати реструктуризація державного монополіста (Державний комітет лісового господарства), корпоратизація та виділення в окремі підприємства тих підрозділів, ДЛГО та ДЛГ в окремі незалежні підприємства, які будуть повністю самостійно працювати на ринках, та вести лісове господарство. З їх складу варто вивести лісову охорону.

Треба зазначити, що в постсоціалістичних країнах регуляторні та управлінські функції традиційно були покладені на галузеві міністерства та відомства (в Україні на Державний комітет лісового господарства). Нині такий стан речей спричинює конфлікт інтересів: державний орган зацікавлений обстоювати інтереси державного монополіста. Саме тому виникає потреба у створенні незалежного органу, який би виконував функції з регулювання лісового ринку та захищав інтереси лісового бізнесу. Регулювання ринку полягає в тому, щоб збалансувати інтереси споживачів і суб'єктів лісового бізнесу. Незалежний орган зможе встановлювати цей баланс у тому разі, якщо жодна із сторін не матиме переваги у впливі на його рішення.

Відтак належить встановити регулювання для відповідної природної монополії, тобто ухвалити законодавчі та нормативні акти, створити належний регуляторний орган і порушити питання про оптимальну форму власнос-

ті для підприємств лісової галузі, на даний момент спеціалізованих лісокористувачів. Така послідовність є принципово важливою, оскільки діяльність лісогосподарських підприємств за умов нечітких ринкових регулювань може призвести до істотних суспільних втрат.

Втім не варто забувати, що реформування мусить забезпечити чистий вииграш для суспільства: доходи лісокористувача повинні перекривати витрати стосовно лісовирощування та лісової охорони, а суспільство (держава) вивільнить частину бюджетних коштів, які вкладає в лісову галузь. Кожен член суспільства повинен забезпечуватися правом користування всіма ресурсами лісу [4]. Сформувавши регуляторне середовище на ринку, потрібно порушувати питання про оптимальну форму власності на природні ресурси, в даному випадку на ліс.

Розглянемо більш детально, суть здійснення підприємницької діяльності державними лісовими господарствами, зокрема деревина на пні (за технічним терміном – лісосічний фонд) (ЛСФ) є природним ресурсом, отже й об'єктом власності українського народу (Конституція України). Лісосічний фонд – це запаси технічно стиглої деревини, що призначені для продажу на пні "лісоматеріалів необроблених". Лісосічний фонд, придбаний у лісгоспів, в процесі лісозаготівлі, втрачає властивості природного ресурсу, стає власністю лісокористувача і сировиною. У випадку поєднання функцій споживача лісосічного фонду в особі державного підприємства, цілісна система порушується, структурні підрозділи державного лісового господарства здійснюють купівлю – продаж один в одного, а за дотриманням екологічних нормативів – наглядає третій.

Крім того, ліс оцінюють у грошовому виразі, відповідно сформовують ринок лісу. У принципі, в умовах ринкової економіки не можна визначати продажні ціни, спираючись на цифри про собівартість продукції, тобто так, як ми це недавно робили. Вкрай важливим є виведення з категорії колективних товарів (суспільних благ) тих видів ресурсів, які за своєю природою до них не належать, це зокрема ліс. При цьому ліс повинен стати повноцінним товаром, адже компроміс у вигляді оренди (особливо короткотермінової) призведе до результатів катастрофічних. Тимчасові власники будуть намагатися отримати максимальний результат за короткий термін оренди, а це один шлях повне вирубування лісу. Стан лісу після завершення дії договору оренди мало цікавить орендаря.

Після прийняття Лісового Кодексу України, державні лісові господарства набули повноважень на здійснення функцій покупця та продавця лісосічного фонду, а функції лісової охорони або повністю ігноруються, або відійшли на другий план. Функції лісової охорони передбачають відбирання ділянок лісостанів (окремих дерев чи їх груп) екологічно безпечним способом. Держлісгосп оцінює матеріальну частину дерев призначених для продажу за цінами, що встановлюються державою. Потім здійснюється продаж лісосічного фонду.

Твердження про те, що лісовідновлення та лісокористування, а також охорона лісових ресурсів є єдиним, економічно взаємопов'язаним, нерозрив-

ним процесом, і саме дотримання такого порядку дасть змогу забезпечити ефективне використання та збереження лісів є недостатньо обґрунтованим. Власне, як аргумент наводиться те, що на певних етапах лісовідновлення не можна розділити роботи, а саме доглядового рубання, які одночасно являють собою інструмент лісовідновлення та лісокористування, але ці роботи на сьогоднішній день у повному обсязі фінансуються з державного бюджету як лісогосподарські роботи.

В умовах, коли місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування все ще не прийняли наданих їм чинним законодавством повноважень і покладеної на них відповідальності за наслідки управління лісогосподарською діяльністю відповідних юридичних осіб, набула поширення заготівля деревини шляхом так званих рубань, пов'язаних з веденням лісового господарства. Їх головна відмінність у системі менеджменту полягає в тому, що в даному випадку всі виробничі операції здійснюються за рахунок державного бюджету і без акту купівлі – продажу деревини на пні. При такій практиці здійснювати контроль за деревиною дуже важко і проблематично.

Для обґрунтованого визначення щорічних обсягів лісокористування потрібна всебічна оцінка та подальша розробка цих категорій, вивчення попиту на лісоматеріали, цін на них, попереднього досвіду і досягнень інших. Дії менеджменту за такого системного підходу розпочинаються ще під час розробки основних положень організації лісового господарства, в якій суб'єкти лісогосподарського виробництва та органи управління ним мають чітко визначити і прийняти остаточні рішення про напрями лісокористування. Одним з них, дуже вагомим за екологічним змістом є вибір довгострокового напрямку експлуатації лісів.

З огляду на наведене вище можна зробити висновки про те, що одним з найперших етапів реформування лісового господарства повинна стати реформа організацій, які безпосередньо здійснюють управління лісовим господарством. На базі лісових державних установ потрібно створити орган, який буде здійснювати управління державними лісами, без здійснення господарських функцій, не втручаючись прямо в суто підприємницьку діяльність та здійснюватиме контроль за дотриманням екологічних норм ведення лісового господарства в лісах всіх форм власності.

Література

1. Капустин В. Предпринимательская деятельность. Теория и практика: Учебное пособие. – М.: ИЦ МИМО, 1997. – С. 268.
2. Трансформация: Экономический бюллетень о странах с переходной экономикой// № 5 август-октябрь 2000. – 230 с.
3. "Ліси України". Державна програма на 2002-2015 рр., затверджена Постановою КМУ від 29 квітня 2002 р., № 581.
4. Квартальні Передбачення// Міжнародний центр перспективних досліджень. 14 січня 2001 р. – С. 107.